

Skallarp 1:3 m. fl.

Arkeologisk utredning etapp 1, inför
vindkraftsetablering, Björkö och Näsby socknar i
Vetlanda kommun, Jönköpings län

Skallarp 1:3 m.fl.

Arkeologisk utredning etapp 1, inför vindkraftsetablering, Björkö och Näsby socknar i Vetlanda kommun, Jönköpings län

Rapport, foto och kartor: Anna Kristensson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning: Arkitektkopia

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

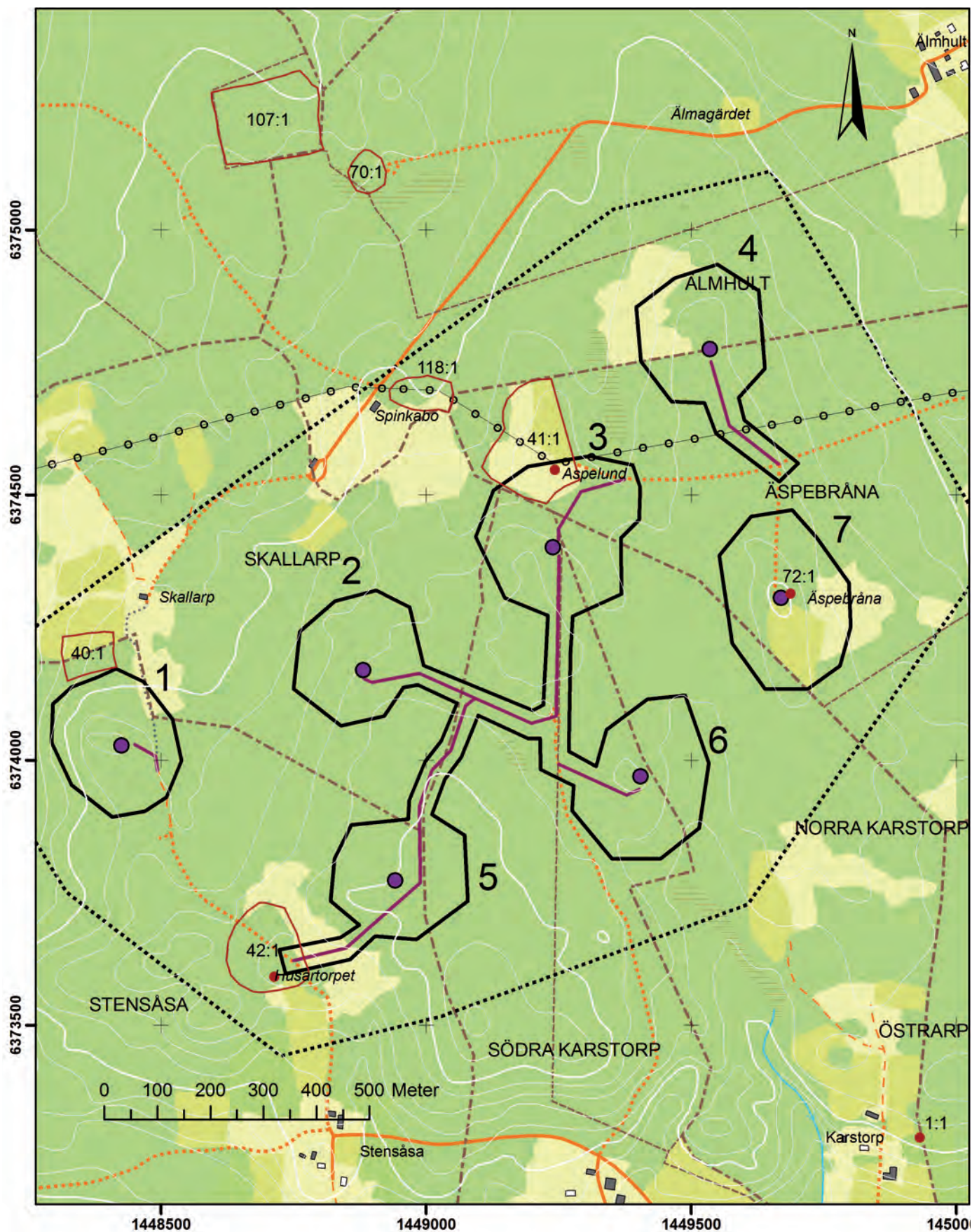
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	7
Resultat.....	7
Område 1	7
Område 2	7
Område 3	7
Område 4	12
Område 5	12
Område 6	12
Område 7	13
Sammanfattning.....	14
Åtgärdsförslag	14
Administrativa uppgifter.....	15
Referenser.....	16
Tryckta källor	16
Källor på internet.....	16
Arkiv.....	16
Kartunderlag.....	16

Bilagor

Bilaga 1. Lagskydd och ändegång

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad Sand 6E4j. Skala 1:10 000. Etableringsområdet är markerat med streckad linje, utredningsområden med heldragen linje, tänkta platser för vindkraftverk och tillfartsvägar med lila färg, kända forn- och kulturlämningar med röd.

Inledning

Med anledning av att Eolus vind AB planerar att uppföra sju vindkraftverk gjorde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning etapp 1 under våren 2010. Etableringsområdet är beläget 9 km nordväst om Vetlanda och 1,5 km väster om Ekenässjön i Näsby socken, och till en liten del i norr i Björkö socken, båda tillhörande Vetlanda kommun. Etableringsområdet omfattar 190 hektar och berör fastigheterna Skallarp 1:3, Stenåsa 2:1, Södra Karstorp 1:2 och 1:3 samt Äspebråna 1:2 (se figur 1). Fält- och rapportansvarig var Anna Kristensson, kartstudien utfördes av Ådel Vestbö Franzén, båda antikvarier vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Syftet med utredningen var att ta reda på om det finns fasta forn- eller kulturlämningar i området som inte är kända sen förut, samt att ge länsstyrelsen underlag att bedöma om det finns områden som kan innehålla under mark dolda lämningar, t.ex. gravar eller boplatslämningar.

Nyare och äldre kart- och arkivmaterial har granskats för hela etableringsområdet. En okulär fältinventering har utförts inom de för de sju verken markerade områdena, vilket sammanlagt omfattar 44 hektar. Nypåträffade lämningar har mätts in med handburen GPS.

Topografi

Etableringsområdet är beläget 245–310 meter över havet i ett kuperat landskap där lägre belägna partier delvis är sankt. Stora delar är barrskogsbevuxna med både äldre och nyplanterad gran. I utkanterna ligger mindre åkerytor. I själva etableringsområdet finns inga större vattendrag, men inom en radie på några få kilometer är området omgivet av sjöar i alla vädersträck utom norr – Nömmen, Lill Nömmen, Ekenässjön, Stensjön och Tjurken. Berggrunden utgörs främst av äldre graniter och jordarten av morän med delvis uppstickande berg (SGU:s nättjänst).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Dagens bebyggelse i Näsby socken kan spåras till bybildning och expansion under yngre järnålder och tidig medeltid (Ytterberg 2004 och där anförda källor). Byarna är belägna på de bördiga jordarna längs Emåns vattensystem.

Inom etableringsområdet finns endast en känd registrerad forn-lämning i form av en bytomt/gårdstomt (Näsby 40 [Skallarp]). Här finns även fyra kända övriga kulturhistoriska lämningar som

utgörs av torplämningar (Näsby 41 [Aspelund]; 42 [Husartorpet] och 72 [Äspebråna] samt Björkö 118 [Spinkabo]). Utanför etableringsområdet i söder finns två fornlämningar i form av rösen (Näsby 1 och 31). Förövrigt innehåller omlandet många lämningar efter bytomter/gårdstomter som Näsby 32, Björkö 91 och torp som Näsby 82, 84 samt fossil åker i form av röjningsrösen som Näsby 125 och 137.

Det historiska kartmaterialet visar att etableringsområdet under 1700- och 1800-tal till största delen varit utmark, som skog och hagar. Vid torpen Skallarp (RAÄ 40) och Aspelund (RAÄ 41) har dock åkrar och röjningsrösen markerats (se figur 2).

FIGUR 2. Sammanfogade historiska kartor. Utredningsområdet markerat med blått och kända fornlämningar med rött. Kartor: Karstorp geometrisk avmätning 1706, storskifte 1808; Skallarp storskifte 1803, enskifte 1826; Älmhult storskifte 1797, laga skifte 1857; Äspebråna storskifte 1806.

Tidigare undersökningar

Inom Näsby socken har de arkeologiska insatserna främst varit koncentrerade kring två områden: I trakten kring Flishult cirka 1 mil söder om utredningsområdet har flera arkeologiska utredningar och undersökningar utförts, bland annat gjordes 2002 en förundersökning av fossil åker bestående av röjningsrösen och en hägnadsvall på fastigheten Flishult 1:3 (Ytterberg 2004). Flera arkeologiska undersökningar har också företagits genom åren av den medeltida Hultaby borg utanför Vetlanda (RAÄ 15). Strax söder om Ekenässjön undersöktes i slutet av 1990-talet en kvadratisk stensättning (Vetlanda socken RAÄ 174) belägen i fossil åkermark. I graven fanns bland annat bärnstenspärlor och bronssmücken från folkvandringstid (Engman & Nordström 2001).

Resultat

Område 1

Område 1 domineras av en liten bergknalle på vilket berget går i dagen och verket ska placeras (se figur 3–5 och tabell 1). Området är beväxt med äldre granskog och i väster tät yngre granplantering. Omedelbart norr om området ligger Skallarps gamla bytomt (RAÄ 40). Namnet Skallarp, med stavningen *Skallörp*, är här belagt sedan 1570, och med stavningen *Skallarp* 1572. Förleden *skalle* står för 'bergstopp' och efterleden *torp* för 'nybygge' (Agertz 2008).

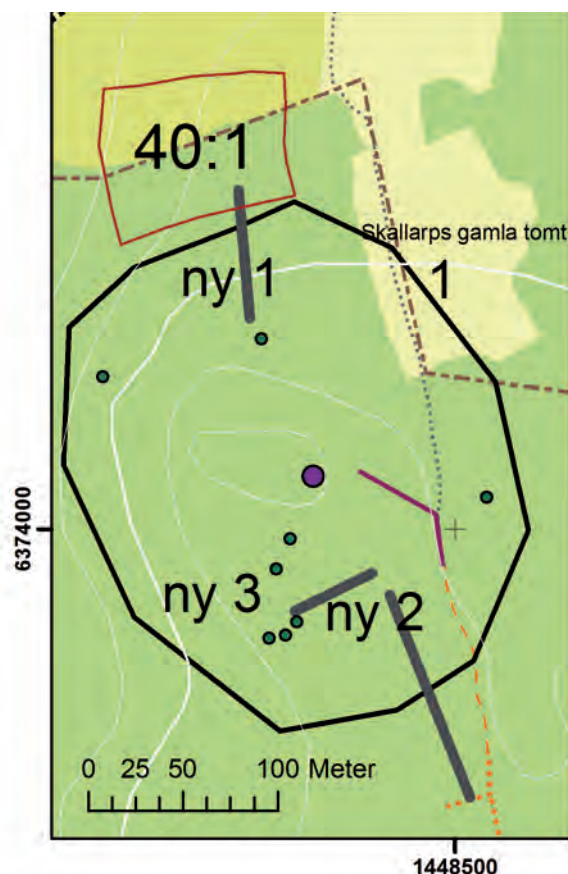
Inom området finns stenmurar (ny nr 2, se figur 4) och ett tio-tal röjningsrösen kring bergknallen (ny nr 3). Dessa bedöms höra till åkrar som brukats i historisk tid. En av murarna (ny nr 1) sträcker sig i nordsydlig riktning och fortsätter in i den fornlämningsregistrerade bytomten och tillhör troligen denna. Bedömning av övriga lämningar: Övrig kulturhistorisk lämning.

Område 2

Området är delvis sankt och mestadels avverkat men inte markbe-
rett, längst i norr storblockig mark, i väster äldre granskog. I södra delen av området karterades en stenmur som hägnat in en åker som brukats i sen tid (ny nr 4, se figur 5 och 7 samt tabell 1). Endast de delar av muren som ligger inom utredningsområdet har mätts in. Bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Område 3

Längst i norr finns en kulturhistorisk lämning, torpet Aspelund (RAÄ 41), där åkrarna fortfarande brukas och omgärdas av stenmurar. Torpet har legat under Äspebråna och tillkom runt år 1840

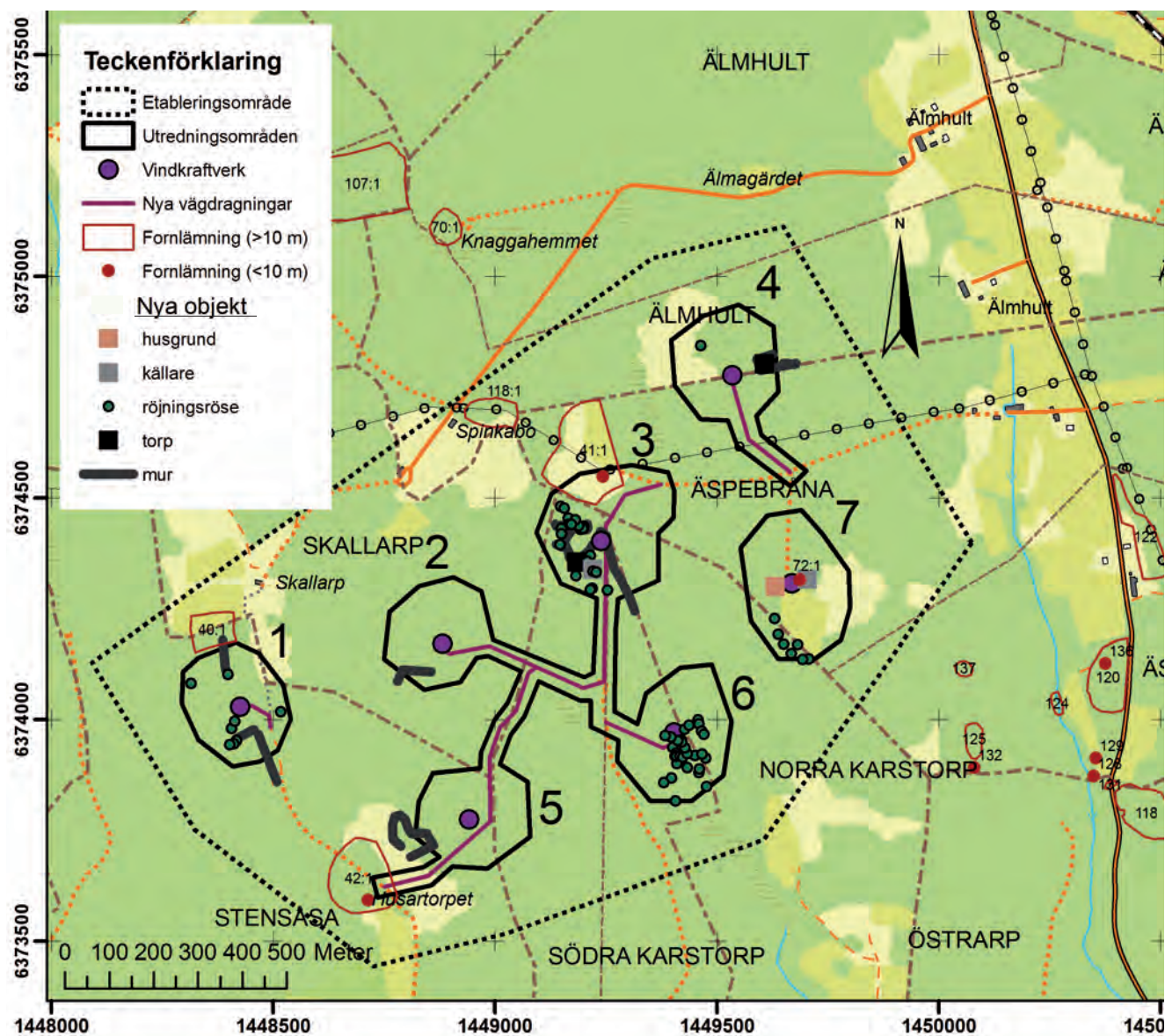

FIGUR 3. Område 1 med kända och nypåträffade forn- och kulturlämningar. (För teckenförklaring - se figur 5). Skala 1: 4 000.

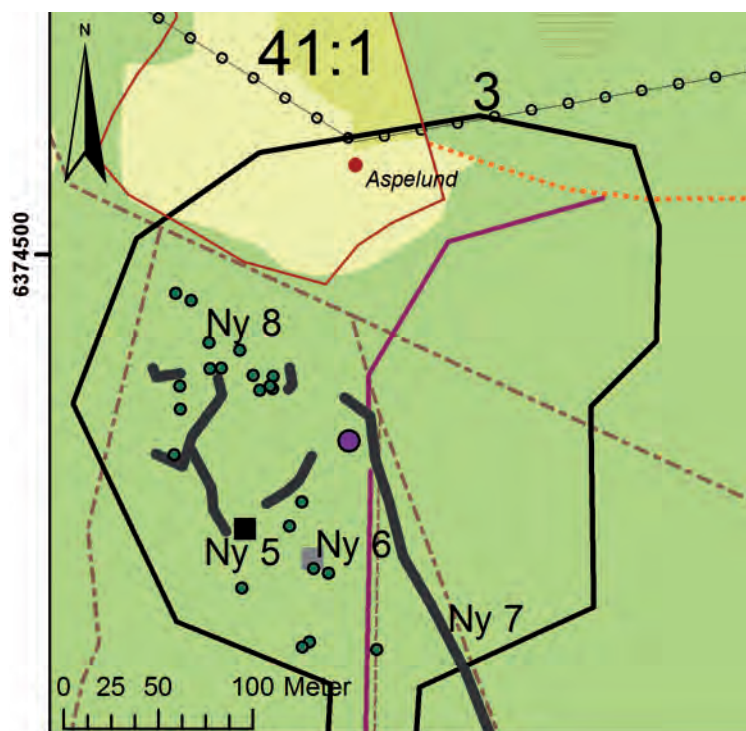

FIGUR 4. Exempel på röjningsröse i område 1 (ny nr 3).

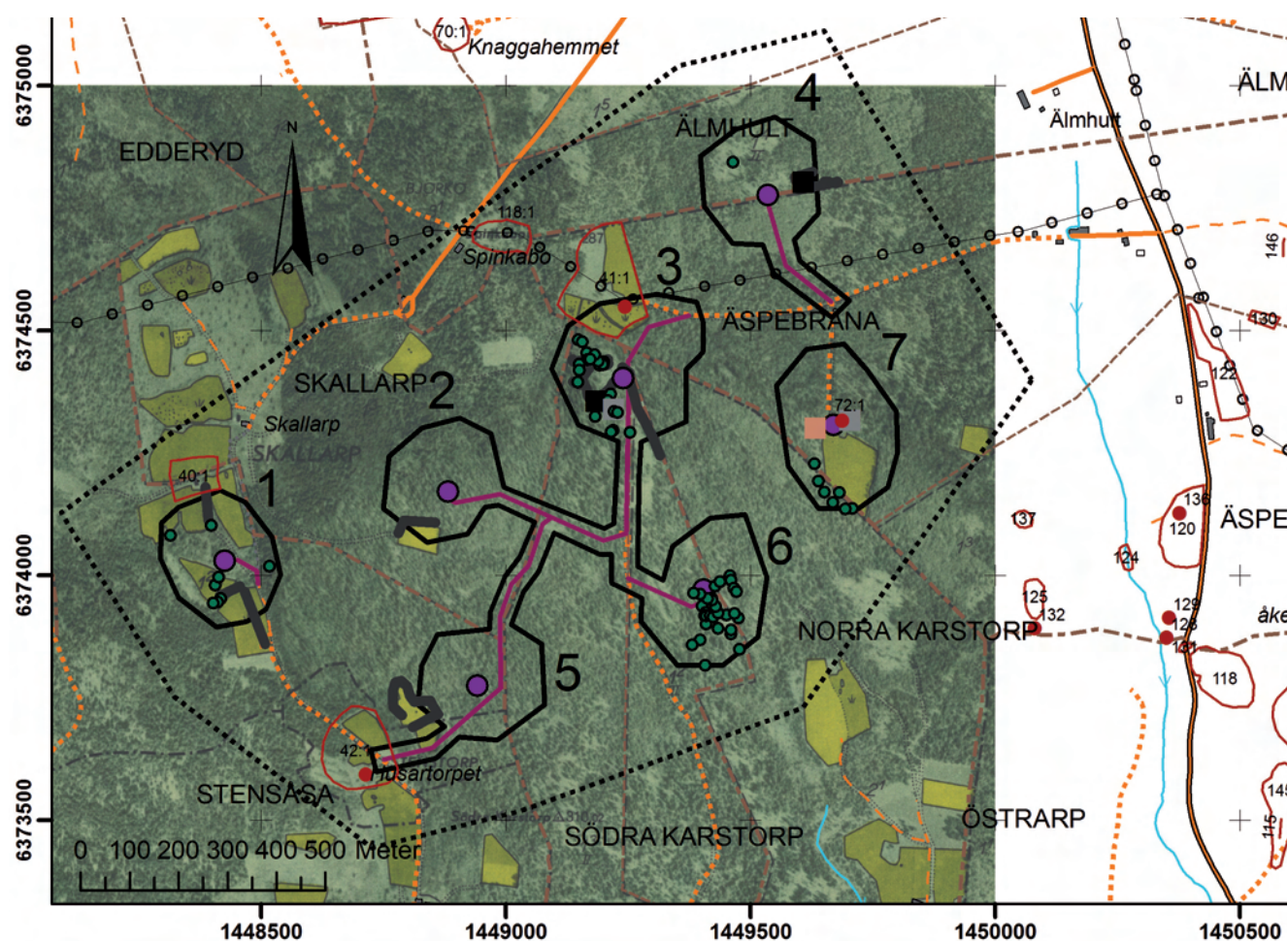
enligt torpinventeringen (Näsby...1974). Nordöstra delen av området är i övrigt flack, delvis sank och består av tät granplantering där nedhuggen, kvarliggande lövsly försvårade utredningen. Den sydöstra delen är också den halvsank och täcks av uppväxt granskog. I de sydvästra delarna, som består av äldre granskog och ny granplantering, finns flera stenmurar och röjningsrösen som kan kopplas till odling i historisk tid (ny nr 7 respektive 8, se figur 6). En torplämning, som skyltats "Karstorp-Granelund" av Näsby hembygdsförening, mättes in (ny nr 5), liksom en kallmurad jordkällare intill denna (ny nr 6). Enligt torpinventeringen fanns torpet upptaget i husförhörlängderna från 1861 till 1895. Området avgränsas allra längst i väster av sankmark. Bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

FIGUR 5. Utredningsresultat. Skala 1:15 000.

FIGUR 6. Område 3, med tidigare kända och nypåträffade lämningar. Skala 1: 4 000.

FIGUR 7. Utredningsresultaten lagda mot den ekonomiska kartan från 1950-talet. Flera av de nu synliga strukturerna, som stenmurar, har tillhört åkrar som varit i bruk i sen tid. Skala 1:15 000.

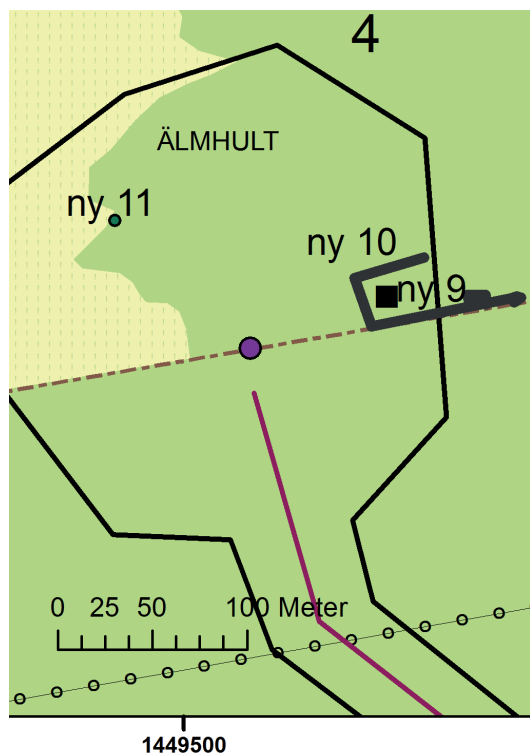
Tabell 1. Tidigare kända samt nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till områden för kraftverk och tillfartsvägar

ÖKHL=Övrig kulturhistorisk lämning

R=Fast fornlämning

Område	RAÄ nr/ny	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
–	Björkö RAÄ 118	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning "Spinkabo"(se FMIS).	ÖKHL	Berörs ej
1	Näsby RAÄ 40	Bytomt/gårdstomt	"Skallarp" Troligen senmedeltida enligt FMIS, inga bevarade byggnader.	R	Berörs ej. Jämför dock "ny nr 1"
1	Ny nr 1	Hägnad	Stenmur, 60 m lång N-S, 1,5–4 m bred, 0,5 m hög. Stenar 0,2–0,7 m stora. Troligen tillhörande RAÄ 40.	R	Ytterligare dokumentation avseende relation till RAÄ 40 om den påverkas
1	Ny nr 2	Hägnad	2 sentida stenmurar i vinkel. Gärdesgårdsstörar isatta på vissa ställen. Murarnas sammanlagda längd ca 180 m, fortsätter dock även utanför utredningsområdet.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
1	Ny nr 3	Fossil åker	Ett tiotal röjningsrösen 1,5–3 m i diameter. 0,2–1 m höga, toppiga med stenar 0,2–0,5 m stora. Troligen tillhörande torpbebyggelse.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
2	Ny nr 4	Hägnad	Sentida stenmurar i vinkel, sammanlagd längd ca 125 m. Fortsätter dock även utanför utredningsområdet.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
3	Näsby RAÄ 41	Lägenhetsbebyggelse	Husgrund efter torpet Aspelund samt delvis igenväxt ängs- och åkermark med röjningsrösen (se FMIS).	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
3	Ny nr 5	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning. Syllstenar med röjningssten ovanpå ca 6 x 4 m. Skyltad "Karstorp – Granelund"	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
3	Ny nr 6	Husgrund	Jordkällare. Välbevarad men överväxt, 5 m i diameter.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
3	Ny nr 7	Hägnad	Sentida stenmurar med en sammanlagd längd av 400 m. Troligen tillhörande torpbebyggelsen.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
3	Ny nr 8	Fossil åker	Ett drygt tjugotal röjningsrösen 2–3 m i diameter, omväxlande flacka och toppiga, övermossade. Troligen tillhörande torpbebyggelsen.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
4	Ny nr 9	Lägenhetsbebyggelse	Rektangulär toppig övermossad stenansamling, 6 x 3 m och 1,5 m hög. Stenstorlek 0,3–0,5 m. Troligen syllstenar och spismursröse till backstuga.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
4	Ny nr 10	Hägnad	Stenmur i vinkel, längd 148 m. En rektangulär utbyggnad på norra sidan av den sydligaste muren, 4x3 m och 1 m hög, öppning saknas – ev. kätte eller förråd. Gärdesgårdsstörar på vissa ställen i muren. Ytterligare en 20 m lång mur söder om och parallellt med denna i öst–västlig riktning.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation

Område	RAÄ nr/ ny	Lämningsstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
4	Ny nr 11	Röjningsröse	3 m i diameter, 0,2 m högt, stenar 0,2–0,4 m stora. Uppslängt mot markfast block, övervuxet.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
5	Näsby RAÄ 42	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning "Stensåsa – Husartorpet" med husgrund och igenväxta åkerlappar (se FMIS).	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
5	Ny nr 12	Hägnad	Stenmur som hägnat in sentida brukade åkrar. Sammanlagd längd 285 m.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
6	Ny nr 13	Fossil åker	Drygt 30 röjningsrösen 2–4 m i diameter och 0,3 m höga. Stenar 0,2–0,4 m stora, övermossade.	R	Länsstyrelsen beslutar om åtgärd
7	Näsby RAÄ 72	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning "Äspebråna – Åkersberg" (se FMIS).	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
7	Ny nr 14	Husgrund	Jordkällare, 6 x 4 m, inrasad baktill, ingång mot SV.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
7	Ny nr 15	Husgrund	Grund efter ev. sommarladugård. Rektangulär 6 x 4 m med öppning åt väster. V om mur kring befintlig åker. Stenar i två parallella rader i vinkel mot muren, 1–2 lager stenar ca 1 m stora.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation
7	Ny nr 16	Fossil åker	Ett tiotal röjningsrösen 3–5 m i diameter, 0,3–0,5 m höga med stenar i storleken 0,2–0,4 m. Troligen tillhörande befintlig åker.	ÖKHL	Hänsyn, dokumentation

FIGUR 8. Område 4 med nypåträffade lämningar. Skala 1: 4 000.

FIGUR 9. Stenmur med rektangulär utbyggnad i område 4 (ny nr 10).

FIGUR 10. Troligen lämning efter backstuga i område 4 (ny nr 9).

Område 4

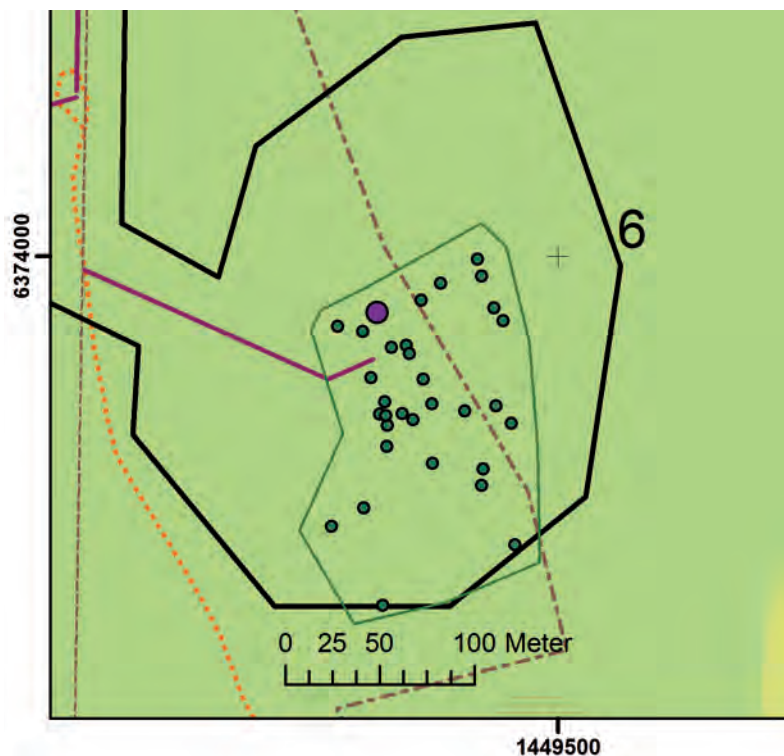
Hela området är tämligen flackt. Ytan för vägen är avverkad skogsmark. I sydvästra delen består området av äldre granskog och i nordväst av mycket tät svärgenomtränglig granplantering med 3–5 m höga träd. I utkanten av denna noterades ett röjningsröse (ny nr 11, se figur 8). I östra delen av området växer äldre granskog. Här finns en stenmur som går i vinkel i en U-form (ny nr 10). I den ena långsidan finns en liten rektangulär utbyggnad som kan ha utgjort förråd, kätte eller dylikt (se figur 9). Ytterligare en stenmur ligger söder om och parallellt med denna, delvis innanför utredningsområdet men har inte mätts in. Innanför den U-formade muren ligger en stengrund med spismursröse (ny nr 9, se figur 10), troligen efter en backstuga. Enligt torpinventeringen har flera backstugor, för vilka man i dag inte känner läget, under 1800-talet legat under Älmhults ägor. En stuga eller ett torp som gick under namnet "Sares" har enligt markägaren legat här i trakterna. Bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Område 5

Där tillfartsvägen planeras är området storblockigt och sankt. Även i andra delar av området är marken delvis sank, ytan sluttar ned mot väster. Östra delen består av avverkad skogsmark som markberetts och nyplanterats (se figur 11). Inga spår efter eventuella fornlämningar kunde skönjas här. I västra delen är marken också avverkad men inte markberedd. I sydvästra delen av området finns en stenmur (ny nr 12) som hägnar åker som brukats i historisk tid och troligen hör till den kulturhistoriska lämningen RAÄ 42, Husartorpet, vilken delvis kommer att beröras av vägbyggnationen. Husartorpet, som låg under Stenåsa, fanns enligt torpinventeringen upptaget i husförhörlängderna från 1749 till 1895. Bedömning av stenmuren: Övrig kulturhistorisk lämning.

Område 6

Området är i norra delen sankt och består av mycket tät granskog och sly som är i det närmaste ogenomtränglig. Vindkraftverket planeras att placeras på en högt belägen platå där det nu står höga granar. Marken förefaller vara stenröjd och på sluttningarna i öster och söder finns ett trettio-tal låga flacka övermossade röjningsrösen som är 2–4 m i diameter och 0,3 m höga (ny nr 13, se figur 12 och 13). På de 1700-tals- och 1800-talskartor som studerats är området hagmark/skogsmark och några odlingsytor finns inte registrerade varför brukningstiden skulle kunna vara 1600-tal eller äldre. Väster, öster och söder härom är området sankt vilket utgör en naturlig avgränsning för den fossila åkermarken. Bedömning: Fast fornlämning.

FIGUR 12. Gröna punkter markerar röjningsrösen i område 6 (ny nr 13). Grön linje bör bli gräns för fornlämningsområde.

Område 7

Nordvästra delen av området är markberett och har fått ny granplantering längst i väster, medan äldre granskog står kvar i norr. Östra delen består av äldre gles granskog där utgallrade träd ligger kvar på marken. I öster tät granplantering. I söder en muromgärdad åker som är i bruk och kallas "Södermanland" enligt markägaren. Sydväst om åkern ligger röjningsrösen av sentida karaktär (ny nr

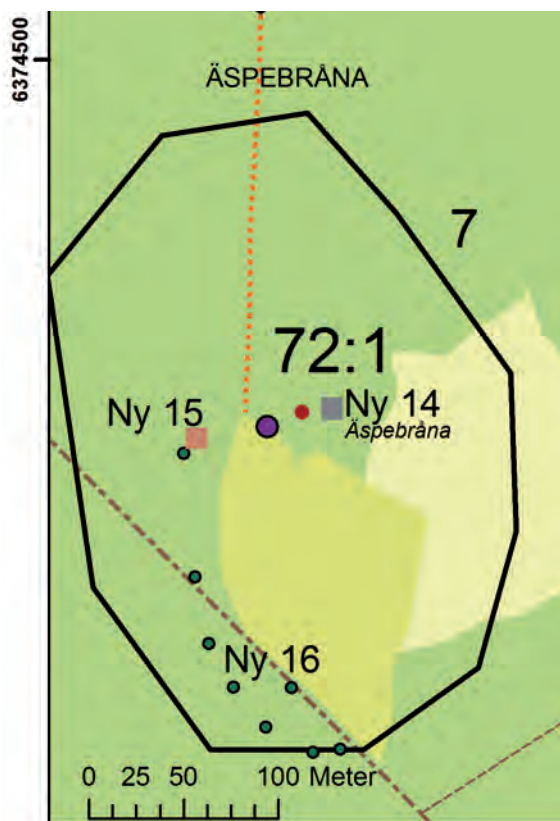
FIGUR 15. RAÄ 72, lämning efter torpet Åkersberg som legat under Äspebråna gård. Torpgrunden är numera bebyggd med ett jaktskjul.

FIGUR 11. Markberett hygge i östra delen av område 5.

FIGUR 13. Exempel på röjningsröse i område 6 (ny nr 13). Platsen för verket i bakgrunden.

FIGUR 14. Område 7 med tidigare kända samt nypaträffade lämningar. Den röda punkten representerar torplämningen RAÄ 72. Skala 1: 4 000.

16, se figur 14). I väster ligger ett stenigt markberett kalhygge där inga spår av eventuella fornlämningar kunde skönjas. Något enstaka röjningsröse karterades dock även här. I åkerns nordvästra hörn finns stengrunden till en mindre byggnad (ny nr 15). Ena väggen har utgjorts av muren kring åkern, öppningen var åt väster, enligt markägaren har en ladugård stått på platsen. Invid platån där verket ska stå finns torplämningen RAÄ 72, uppskyltad "Åkersberg Äspebråna" (se figur 15). Enligt torpinventeringen var torpet Åkersberg som låg under Äspebråna bebott under 1800-talet. Strax öster om torplämningen finns en jordkällare (ny nr 14). Bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Sammanfattning

Med anledning av att Eolus vind AB planerar vindkraftsbyggnation har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning etapp 1 på fastigheterna Skallarp 1:3, Stenåsa 2:1, Södra Karstorp 1:2 och 1:3 samt Äspebråna 1:2 i Näsby socken, och till en liten del i norr i Björkö socken, båda tillhörande Vetlanda kommun.

Syftet var att ta reda på om det finns fasta forn- eller kultur- lämningar i området som inte är kända sen förut, samt att ge länsstyrelsen underlag att bedöma om det finns områden som kan innehålla under mark dolda lämningar, t.ex. gravar eller boplat- slämningar. Utredningen gjordes genom kart- och arkivstudier samt fältinventering.

På samtliga sju utredningsområden för de tänkta platserna för verken påträffades kulturhistoriska lämningar av olika slag – torp- lämningar och till dessa hörande mindre byggnader, stenmurar samt fossil åkermark i form av röjningsrösen. I norra delen av ytan för verk 1 ligger en stenmur som troligen tillhör den fasta fornlämningen RAÄ 40, Skallarps bytomt. Inom område 6 påträffades ett trettio- tal röjningsrösen som är typiska för äldre fossil åkermark och därför föreslås klassas som fast fornlämning. Dokumentation och inmät- ning har gjorts av samtliga påträffade lämningar. Röjningsrösen har inmätts som enskilda objekt – punkter, däremot har ingen avgräns- ning av röjningsröseområdena gjorts utanför etableringsområdena eftersom utredningstiden inte räckte för detta. Delar av området har markberetts och/eller utgjordes av sankmark och på dessa ytor påträffades inga forn- eller kulturlämningar alls. Inga utmärkande lägen för eventuella förhistoriska boplatser noterades.

Åtgärdsförslag

Stora delar av utredningytorna för verken är antingen sank eller markberedda vilket innebär att schaktning efter boplatsspår inte anses nödvändigt. De kulturhistoriska lämningarna kan behöva märkas ut i fält för att hänsyn ska kunna visas vid etablering av verk

och vägar så att eventuella skador minimeras. Røjningsröseområdenas yttre begränsning bör mätas in inför registrering i FMIS. Den dokumentation som redan gjorts bör i övrigt vara tillräcklig.

Stenmuren (ny nr 1) i norra delen av område 1, som troligen tillhör RAÄ 40 bör lämnas helt orörd. Den fossila åkermarken i område 6 (ny nr 13) bör märkas ut i fält för att om möjligt undvika ingrepp. Kartering är utförd, samråd bör ske med länsstyrelsen om huruvida ytterligare dokumentation eller undersökning krävs.

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	431-14251-09
Jönköpings läns museums dnr:	383/09
Beställare:	Eolus vind AB
Rapportansvarig:	Anna Kristensson
Historisk kartanalys:	Ådel V. Franzén
Fältinventering:	Anna Kristensson och Anna Ödeén
Fältarbetstid:	2010-04-26–2010-04-28
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Vetlanda kommun
Socken:	Näsby socken
Fastighetsbeteckning:	Skallarp 1:3, Stenåsa 2:1, Södra Karstorp 1:2 och 1:3 samt Äspebråna 1:2
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 6E4j
Koordinater – mittpunkt:	X 6374500; Y 149000
Utredningsyta extensiv:	190 ha
Utredningsyta intensiv:	44 ha

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum LXXVII. Jönköping
- Näsby i gången tid. torp och backstugor*. 1974. Näsby. (Torpinventering, studiecirkel).
- Engman, F. & Nordström, M. 2001. Trehundratio röjningsrösen och en grav – markutnyttjande under tusen år i Vetlandatrakten. *Tidskrift. Arkeologi i Sydöstra Sverige* nr 1 : s. 9–24.
- Ytterberg, N. 2004. *Arkeologisk förundersökning. I utkanten av ett röjningsröseområde. Fossil åkermarksundersökning inom RAÄ 52, Flishult 1:3*. Jönköpings läns museum rapport 2002:63. Jönköping.

Källor på internet

- FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnes informations system. (2009-05-25) <http://www.fmis.raa.se/>
- Lantmäteriet. (2009-05-25) <http://www.lantmateriet.se>
- SGU. Sveriges geologiska undersökningar. Berggrundskartan och jordartskartan. (2009-05-25). <http://www.sgu.se/>

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv.

Kartunderlag

- Karstorp nr 1-2, Geometrisk avmätning 1706, Jonas Petersson Duker, Akt E89-9:1.
- Karstorp nr 1-2, Storskifte 1808, Södergården, Anders Chytræus, Akt E89-9:2.
- Skallarp nr 1, Storskifte 1803, Anders Chytræus. Akt E89-14:1.
- Skallarp nr 1, Enskifte 1826, Jakob Beckman. Akt E89-14:2.
- Älmhult nr 1 , Storskifte 1797 och lagaskifte 1857.
- Äspebråna nr 1, Storskifte 1806, Anders Chytræus, Akt E89-22:1.

Lagskydd och ärendegång

Vad säger lagen?

Lagskyddet för våra forn- och kulturlämningar regleras i *Kulturminneslagen* (SFS 1988:950). Riksintresseområden, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och andra kulturlämningar omfattas också av Miljöbalken, Skogsvårdslagen och Plan- och bygglagen.

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö (1 kap. 1 §). Så inleds *Kulturminneslagen*. Detta ansvar delas av alla, såväl enskilda som myndigheter. Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag och till dessa räknas lämningar efter människors verksamhet som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 §). Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning (2 kap. 6 §).

Till lämningen hör också en skyddszon, ett så kallat fornlämningsområde som också omfattas av lagskyddet. Hur stor denna skyddszon är varierar från fall till fall och fastställs av länsstyrelsen. Anledningen till detta är att det ofta finns lämningar dolda under markytan intill den registrerade fornlämningen. Skyddszonen syftar också till att bevara upplevelsen av lämningen. Om en exploatering sker för nära inpå en skyddad lämning eller ett byggnadsminne kan upplevelsevärdet påverkas.

Vid inventering bedöms lämningarna som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Dessa bedömningar är preliminära och kan omvärderas av länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. En lämning som är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning har ett svagare lagskydd. Men vid en ny bedömning kan den komma att klassas som fast fornlämning.

Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd (2 kap. § 12). En lämplig rutin är därför att kontakta länsstyrelsen så snart en registrerad lämning berörs. Det är Länsstyrelsen i Jönköpings län som ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Länsstyrelsen fattar beslut om åtgärder.

Kulturhistorisk förstudie

Kulturhistoriska förstudier används ofta som planeringsunderlag inför exploateringar som berör stora områden. De ger en övergripande kunskapsbild av kulturmiljö och landskap utifrån ett långt tidsperspektiv – från stenålder till nutid.

Utifrån arkiv- och litteraturstudier, kartanalys och fältbesiktning görs en karaktärisering av kulturmiljö och landskap i det aktuella området. Det kulturhistoriska planeringsunderlaget utgör en viktig del av planeringsprocessen och används bland annat i MKB-sammanhang. Förstudier omfattas dock inte av lagen, utan är frivilliga åtaganden.

Arkeologisk utredning

Om det finns indikationer på att en forn- eller kulturlämning berörs av en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut om en särskild arkeologisk utredning (2 kap. § 11). Den kan göras i två etapper. Etapp 1 avser arkiv- och kartstudier samt fältinventering i det aktuella området. Inom etapp 2 görs till exempel en sökschaktning med grävmaskin för att se om lämningar finns dolda under markytan. En arkeologisk utredning syftar endast till att klargöra om det finns lämningar inom den berörda ytan.

Arkeologisk förundersökning

Om utredningen visar att en lämning berörs kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning (2 kap. § 12). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t.ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om en särskild arkeologisk undersökning behövs (2 kap. § 13). Då tas den fasta fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

Med anledning av att Eolus vind AB planerar vindkraftsbyggnation har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning etapp 1 på fastigheterna Skallarp 1:3 m.fl. i Näsby socken i Vetlanda kommun. Utredningen gjordes genom kart- och arkivstudier för hela etableringsområdet samt fältinventering inom områdena för de sju verken. På samtliga sju platser påträffades kulturhistoriska lämningar av olika slag – torplämningar och till dessa hörande mindre byggnader, stenmurar samt fossil åkermark i form av röjningsrösen. Inom ett av områdena finns ett trettiofem röjningsrösen som är typiska för äldre fossil åkermark och därför föreslås klassas som fast fornlämning.